

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ПАВЛІК ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.84:[343.122]

**ЗАХИСТ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗЛОЧИНУ
В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ**

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

**ЛЬВІВ
2010**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ МВС України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Колб Олександр Григорович,
Київський національний університет
внутрішніх справ, декан Інституту заочного
та дистанційного навчання.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Богатирьов Іван Григорович,
Поліцейська фінансово-правова академія, ректор;

кандидат юридичних наук
Бодюл Євген Миколайович,
Київський національний університет
внутрішніх справ, начальник відділу
організації наукової роботи.

Захист відбудеться «15» жовтня 2010 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «14» вересня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Як свідчить статистика, щорічно в Україні потерпілими від злочинів визнаються майже 300 тис. осіб. Таку ж кількість притягують до кримінальної відповідальності, із них менше 200 тис. засуджують, а інших осіб звільняють від кримінальної відповідальності та від покарання, виправдовують та закривають кримінальні справи у зв'язку із застосуванням до особи примусових заходів медичного характеру (відповідно до 500 та 900 осіб). Крім цього, щорічно суди відправляють на додаткове дослідження до 30 тис. кримінальних справ, більше 10 тис. призупиняють в порядку ст. 206 КПК. Залишаються не розглянутими до 30 тис. кримінальних справ, а більше ніж зі 100 тис. справ суди відкладають розгляд через неявку в судові засідання учасників кримінального процесу.

Усе це досить негативно впливає на ефективність захисту прав і законних інтересів потерпілих від злочину та свідчить про неналежне виконання державою своїх обов'язків, які витікають зі змісту ст. 3 Конституції України, у якій, зокрема, зазначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. З іншого боку, самі потерпілі від злочинів, маючи гарантоване у ст. 56 Конституції України право на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень, не досить активно його використовують у повсякденному житті. Зокрема, з часу прийняття КК 2001 року щорічно не відшкодовується завдана злочином шкода 30% потерпілих від злочинів від загальної кількості осіб, визнаних такими у судовому порядку.

Якщо при цьому врахувати явища латентної злочинності, особливо пов'язані з укриттям злочинів від реєстрації з боку правоохоронних органів, то проблеми захисту прав потерпілих від злочину є очевидними і актуальними.

Традиційно потерпілий від злочину був і є постійним об'єктом вивчення у науці кримінально-процесуального права. Серед вчених слід виділити роботи Ю. Р. Адояна, С. О. Александрова, С. А. Альперта, В. А. Азарова, В. П. Бож'єва, В. І. Батюка, В. Г. Власенко, П. П. Гурєєва, М. І. Гошовського, Ю. М. Грошевого, Н. І. Газетдинова, В. Г. Даєва, А. Д. Давлетова, З. З. Зінатулліна, Я. О. Клименко, Л. Д. Кокорєва, В. В. Кривобока, О. В. Крикунова, О. П. Кучинської, Е. Ф. Куцова, А. Г. Мазалова, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, С. В. Наріжного, В. Т. Нора, Є. С. Нікуліна, В. Я. Понаріна, В. М. Савицького, З. Д. Смітєнко, М. С. Строговича, В. М. Тertiшника, В. М. Ускова, Л. І. Шаповалова, В. П. Шебіко, М. Є. Шумило та ін.

Як жертва злочину потерпілий вивчається в кримінальному праві та в кримінології. Постійно в центрі уваги цей об'єкт є у роботах А. І. Алексеєєва, Ю. М. Антоняна, А. Ю. Ареф'єва, А. В. Багрій-Шахматова, Ю. В. Бауліна, Б. А. Бліндера, А. М. Бойка, В. І. Борисова, Я. І. Гілінського, В. В. Голіни, П. С. Дагеля, О. М. Джужи, І. М. Даньшина, А. І. Долгової, В. П. Коновалова, Н. Ф. Кузнецової, В. Г. Лихолоба, В. С. Мінської, Р. І. Міхеєва, В. І. Полубинського, С. В. Соболевої, І. Г. Скурту, О. Д. Тартаковського, В. О. Тулякова, В. Я. Рибальської, Д. В. Рівмана, Л. В. Франка, В. С. Устинова та ін.

Проте як учасник кримінально-виконавчих відносин потерпілий від злочину досліджений недостатньо. Лише фрагментально, у контексті визначення завдань кримінально-виконавчої політики, права і законодавства України, це питання було предметом вивчення у працях О. В. Беци, І. Г. Богатирьова, А. П. Геля, О. М. Джужи, О. Г. Колба, В. О. Корчинського, О. В. Лисодеда, В. О. Меркулової, Л. П. Оники, О. І. Осауленко, В. П. Петкова, В. М. Синьова, А. Х. Степанюка, Г. О. Радова, В. М. Трубникова, М. П. Черненка, І. С. Яковець, О. Н. Ярмиш та ін.

У той же час, реформуючи вітчизняне законодавство та практику його застосування шляхом приведення його до кращих світових стандартів, наша держава вимушена шукати шляхів підвищення захисту загально визнаних прав і свобод людини і громадянина, чільне місце серед яких посідають права потерпілих від злочину. Це у повній мірі відноситься і до кримінально-виконавчої діяльності держави, яка покликана реалізовувати законодавчо визначені завдання та досягти мети кримінального покарання, що зазначена у ст. 1 КВК України. З огляду на це, вибрана тема дослідження є актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ у межах теми «Актуальні проблеми вдосконалення українського законодавства та практики протидії злочинності» (державний реєстраційний номер 0106U003641).

Обраний напрям дослідження узгоджується з положеннями Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10.05.06 р. № 361/2006, Концепції реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 25.04.08 р. № 401/2008 та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка низки науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення механізму захисту прав потерпілих від злочинів в Україні, у тому числі шляхом створення відповідних процедур відшкодування завданої шкоди у ході виконання (відбування) кримінальних покарань.

Для досягнення цієї мети вирішувались такі основні **завдання**:

- проаналізувати історичні правові джерела щодо потерпілого від злочину та стан розробки зазначеної проблеми в науковій літературі;
- дослідити сучасний стан та тенденції захисту прав потерпілого від злочину в ході виконання кримінальних покарань (2001–2009 рр., тобто період з часу прийняття КК 2001 р. та КВК України 2004 р.);
- визначитись у змісті та співвідношенні понять «потерпілий» та «жертва» злочину для приведення норм вітчизняного законодавства з цих питань до вимог міжнародного права;
- з'ясувати роль та місце потерпілого від злочину в кримінально-виконавчих відносинах і систематизувати сучасні підходи щодо правового статусу потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому законодавстві України;
- вивчити міжнародно-правові підходи та практику їх реалізації щодо захисту прав потерпілого від злочину;
- дослідити та обґрунтувати основні напрямки удосконалення форм і засобів захисту потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому праві України.

Крім цього, одним із ключових завдань було обґрунтувати необхідність внесення змін і доповнень у чинні КК, КПК і КВК у частині правового статусу потерпілого, а також запропонувати науково виважені зміни у постанови Пленуму Верховного Суду України з означеної проблематики.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у ході виконання кримінальних покарань та пов'язані з відшкодуванням завданої шкоди потерпілим від злочину.

Предметом дослідження виступає захист прав потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому праві.

Теоретичну основу дослідження склали норми вітчизняного кримінально-виконавчого та міжнародного права з цієї проблематики, історична та сучасна практика їх застосування, стан та тенденції захисту прав потерпілих від злочинів в Україні у ході виконання кримінальних покарань, теоретично-практичні підходи, які пов'язані з розв'язанням цих проблем.

Емпіричну базу дослідження становлять дані державної статистики, а також місцева судова практика. У процесі дослідження опрацьовано понад 250 архівних кримінальних справ, по яких були прийняті рішення судів про визнання осіб потерпілими від злочинів, результати опитування 74 працівників ДВС та ДКВС України, та майже 5 тис. громадян.

Методи дослідження обрані з урахуванням його теми, мети і завдань.

Методологічну основу цієї наукової розробки становлять положення та висновки загальної теорії пізнання. В дисертації використано також праці з проблем філософії, логіки, історії, теорії держави та права, кримінального,

кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого, цивільного та цивільно-процесуального права, криминології та віктимології.

З урахуванням комплексного підходу до вирішення проблем захисту прав потерпілих від злочину, в роботі були використані такі методи пізнання: діалектичний, формально-логічний, історичний, соціологічний, порівняльно-правовий, системно-структурний та статистичні. Зокрема, діалектичний метод дозволив з'ясувати правову природу потерпілого від злочину в контексті кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права у взаємозв'язку, взаємодії та взаємообумовленості правових станів цього суб'єкта суспільних відносин. Історичний метод дав можливість вивчити історичні правові джерела з питань захисту прав потерпілого від злочину та визначити генезис їх розвитку. За допомогою формально-логічного методу виявлені загальні тенденції щодо охорони прав та законних інтересів потерпілих від злочину кримінально виконавчими формами і засобами, а також розроблені конкретні науково обґрунтовані пропозиції по удосконаленню кримінально-виконавчої діяльності з означеної проблематики. У результаті застосування методу порівняльного аналізу співставлені норми вітчизняного та міжнародного права, а також проаналізована практика їх застосування з питань відшкодування завданої злочином шкоди.

Під час дослідження були використані й інші методи пізнання правових явищ і процесів (статистичні – для встановлення стану, рівня і динаміки розвитку процесів, пов'язаних з відшкодуванням завданої потерпілим шкоди; системно-структурний – для визначення місця і ролі потерпілого від злочину в системі кримінально-виконавчих відносин; соціологічний – для вивчення соціальної природи процесів, обумовлених необхідністю боротьби з рецидивною злочинністю та підвищення рівня реєстраційно-облікової дисципліни в діяльності правоохоронних органів).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням, у якому потерпілий від злочину розглядається як учасник кримінально-виконавчої діяльності.

У роботі висунуто та обґрунтовано низку нових у концептуальному плані та важливих для юридичної практики положень, які виносяться на захист, а саме:

Вперше:

- обґрунтовується необхідність створення системи відповідних правоохоронних органів, які безпосередньо займатимуться питаннями по виявленню джерел відшкодування завданої потерпілим від злочину шкоди. Пропонується це здійснювати за схемою: оперативні підрозділи міліції, податкової міліції, СБУ, ін., помічники прокурорів, помічники суддів, оперативні апарати органів і установ виконання покарань;

- доведена потреба у доповненні кримінально-виконавчого законодавства України завданням по відшкодуванню завданої шкоди потерпілим від злочинів або створення умов для цього та запропоновані відповідні правові засоби його реалізації;

- потерпілий від злочину розглянутий не тільки як об'єкт правового захисту, але і як учасник кримінально-виконавчих відносин, що, відповідно, має вплинути і на сучасний зміст політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Набули подальшого розвитку:

- положення криминології, а саме: дано поняття «потерпілого», визначені його відмінності від «жертви» злочину; з'ясована правова природа явищ віктимізації та латентності в частині визначення реальної шкоди, завданої потерпілим від злочинів, їх межі тощо;

- пропозиції вчених і практиків щодо необхідності подальшого проведення судової реформи, зокрема щодо посилення судового контролю за виконанням кримінальних покарань та інших рішень суду, пов'язаних із захистом прав потерпілих від злочину в процесі кримінально-виконавчої діяльності;

- теоретичні та практичні аспекти уніфікації норм вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства і міжнародного права та впровадження міжнародних стандартів і підходів у діяльність органів і установ виконання покарань з питань відшкодування шкоди, завданої потерпілим від злочину.

Удосконалено:

- наукові підходи щодо правової природи потерпілого від злочину, а саме: пропонується його розглядати не лише у кримінально-процесуальному та цивільно-правовому аспектах, але й у кримінально-виконавчій площині правових відносин, що складає один із елементів змісту кримінально-виконавчої діяльності держави;

- теоретичні розробки щодо необхідності видозмін Закону України «Про статистику» (запропонований новий підхід щодо обліку розкритих злочинів), КВК (зокрема, обґрунтовуються зміни щодо порядку відрахувань із заробітку засуджених, застосування до них різних видів звільнення від подальшого відбування покарання з урахуванням їх відношення до виконання обов'язків по відшкодуванню завданої потерпілим шкоди, т. ін.), Пленумів Верховного Суду України з питань, що стосуються захисту прав потерпілих від злочину;

- проекти нормативно-правових актів, що стосуються правового статусу потерпілих від злочину та захисту їх прав і законних інтересів (КПК, Закону України «Про компенсацію шкоди жертвам насильницьких злочинів», ін.).

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження використані при доопрацюванні проекту КПК, Концепції реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, внесення змін у КВК (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 28.11.2008 р., № 04-19/14-2809).

Крім цього, практичне значення сформульованих у роботі науково обґрунтованих положень, висновків, пропозицій і рекомендацій полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес:

- у *науково-дослідній сфері* – як основа для подальшої розробки проблем захисту прав потерпілих від злочину в ході виконання кримінальних покарань, а також для удосконалення механізму відшкодування завданої злочином шкоди за рахунок держави та інших можливостей, у першу чергу, засуджених осіб;

- у *правотворчій сфері* – як одне із джерел розробок концептуальних положень кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої політики України з питань відшкодування завданої потерпілим від злочинів шкоди, а також для підготовки нормативно-правових актів з означеної проблематики;

- у *правоохоронній діяльності та судовій практиці* – як науково обґрунтовані заходи по удосконаленню практики відшкодування завданої злочином шкоди і підвищенню рівня захисту прав і законних інтересів потерпілих (акти впровадження від 12 травня 2009 р., 21 вересня 2009 р.).

- у *навчальному процесі* – як матеріали для підготовки монографій, навчальних посібників і методичних розробок з курсу «Кримінально-виконавче право України» та «Кримінологія», а також як основа для викладання цих навчальних дисциплін і написання науково-дослідних робіт студентами юридичного профілю (акти впровадження від 16 вересня 2009 р., № 3/3032, 29 вересня 2009 р., № 99/2).

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення та висновки дисертації були оприлюднені у формі доповідей на п'ятьох міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: I Міжвузівській науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2005 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2007 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2008р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (м. Луцьк, 2009 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2009 р.).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 6 наукових статей у фахових виданнях ВАК України, та 5 – у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, 3-х розділів, 7-ми підрозділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, з яких основний текст дисертації – 179 сторінок; додатки на 14 сторінках; список використаних джерел на 32 сторінках (324 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету, головні завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про їх апробацію та впровадження, а також щодо публікацій, структури й обсягу роботи.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження проблем потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому праві України» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Історія вчень про потерпілого від злочину та стан розробки зазначеної проблеми в науковій літературі»* досліджені питання, що пов'язані з виникненням та становленням правового інституту потерпілого від злочину. У зв'язку з цим автором дисертації запропоновані наступні типи політики у сфері захисту прав і законних інтересів потерпілих від злочину у законодавстві України: а) політика періоду Київської Русі та періоду феодальної роздрібненості; б) політика часів існування Козацької держави; в) політика епохи, коли Україна була складовою частиною інших держав – Російської імперії, Угорщини, Польщі; г) політика часу творення незалежної Української держави; ґ) політика періоду Української РСР; д) сучасна політика захисту прав потерпілого від злочину.

Для гармонізації існуючих правових норм з питань захисту прав потерпілих від злочинів та збереження принципу спадкоємності в кримінально-виконавчому праві України дисертанткою запропоновано низку науково обґрунтованих пропозицій. Зокрема, доводиться необхідність визначення на законодавчому рівні поняття «виконання покарання», закріпивши його у виді примітки до ст. 4 КВК, а саме: «Під виконанням покарання слід розуміти діяльність органів і установ виконання покарань та їх уповноважених посадових осіб, що спрямована на досягнення передбаченої законом мети

покарання та створення умов по відшкодуванню завданих злочином збитків або усунення заподіяної шкоди».

Підрозділ 1.2. «Сучасний стан та тенденції захисту прав потерпілого від злочину у ході виконання кримінальних покарань» присвячений аналізу проблем нормативно-правового, практичного та іншого характеру, що пов'язані з охороною прав потерпілих від злочину в сучасних умовах (з 1991 р. і до сьогодні). На підставі отриманих результатів автор зробила висновок, що: діяльність держави та уповноважених нею органів з реалізації охоронної функції права не повною мірою відповідає вимогам ст. 3 Конституції України, у якій зазначено, що права і свободи людини та громадянина, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; існуючі правові механізми, що визначені у КВК, не можуть забезпечити ефективний захист прав потерпілих у ході виконання кримінального покарання; вітчизняна правова база та практика її реалізації не відображає кращих світових зразків з питань захисту прав потерпілих від злочинів, а тому об'єктивно потребує видозмін; негативні тенденції у розвитку кримінального судочинства, що пов'язані з постійним нерозглядом у судах усіх справ, виступають тими детермінантами, що породжують і обумовлюють ріст злочинності в Україні та знижують рівень захищеності потерпілих від злочинів.

Для подолання цих та інших проблем і підвищення ефективності діяльності держави у ході виконання кримінальних покарань дисертантка пропонує здійснити низку заходів, а саме: доповнити ст. 1 КВК ч. 3 таким змістом: «Зміст кримінально-виконавчого законодавства України полягає не тільки у правовому забезпеченні, визначенні його мети і завдань, але й у створенні умов по відшкодуванню завданої злочином шкоди для потерпілих»; а ст. 121 КВК запропоновано викласти у новій редакції: «Відшкодування засудженими витрат на їхнє утримання провадиться після відрахування прибуткового податку, аліментів та відрахувань за виконавчими листами та іншими виконавчими документами».

У підрозділі 1.3. «Співвідношення понять потерпілий та жертва злочину» проаналізовані загальні, видові та відмінні ознаки цих термінів, які вживаються у чинному законодавстві України та міжнародному праві, з метою гармонізації перших щодо других. Як зробила висновок дисертантка, формальна відмінність потерпілого від жертви злочину не відіграє суттєвої ролі по відношенню інтенсивності їх державного захисту: обидва вони називаються у нормативно-правових актах «особою, яку захищають», а заходи захисту, що застосовуються щодо одного, без винятків і обмежень, застосовуються і до другого. Це саме можна сказати і про співвідношення кримінально-правового поняття потерпілого з поняттям жертви злочину, що дається у віктимології. Їх об'єднує матеріальна ознака – вчинення щодо них злочину, а роз'єднує

процесуальна – у ст. 49 КПК йдеться лише про потерпілого від злочину, а не про жертву злочину. При цьому під жертвою злочину автор дисертації розуміє фізичну особу (спільноту людей у будь-якій формі їх інтеграції), якій у результаті злочинного посягання спричинено фізичну, моральну чи матеріальну шкоду та яка визнана такою у встановленому законом порядку. Крім цього, дисертантка зробила висновок, що при будь-якому розумінні термінів «потерпілий від злочину» і «жертва злочину» другий термін виражає більш широке поняття.

Виходячи з проведеного аналізу та з метою удосконалення механізму захисту прав потерпілих від злочину і змістовного наповнення цієї діяльності відповідно до міжнародно-правового поняття «жертва злочину», дисертантка пропонує доповнити КК статтю 1-1 «Потерпілий від злочину», у якій дати визначення даного поняття; а КВК – статтю 25-1 «Участь потерпілих у діяльності органів і установ виконання покарань» такого змісту: «Потерпілий від злочину має право брати участь у діяльності органів і установ виконання покарань у випадках, передбачених ст. 154 цього Кодексу». Крім того, запропоновано доповнити п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 02.07.2004 р. №13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочину» п. 2 таким змістом: «Суди мають посилити контроль за виконанням вироків у частині стягнень присуджених для відшкодування сум і безпідставно набутого майна, маючи на увазі, що точне і неухильне додержання законодавства органами, що виконують вирок, є важливою умовою своєчасного і повного відшкодування шкоди».

Розділ 2 «Сучасний стан регулювання місця та ролі потерпілого від злочину в кримінально-виконавчих відносинах» складається з 2-х підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Сучасні підходи щодо правового статусу потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому законодавстві України» проаналізовані позиції вчених щодо правового становища зазначеного об'єкта у кримінально-виконавчому праві. Дисертантка обґрунтовує необхідність створення у системі ДКВС України підрозділів оперативного забезпечення примусового стягнення завданої потерпілим від злочину шкоди, враховуючи, що до винесення обвинувального вироку для останніх відшкодовується лише від 30% до 40% визначених судом сум збитків. При цьому основними завданнями цих служб мають стати наступні: а) проведення оперативно-розшукових заходів щодо засуджених з метою виявлення джерел відшкодування заподіяної злочином шкоди; б) налагодження ефективної взаємодії з цих питань з іншими правоохоронними органами; в) виявлення причин і умов злочинів, за вчинення яких засуджені відбувають

покарання; г) схилення засуджених до добровільного та дострокового (до закінчення термінів відбування покарання) погашення сум відшкодування завданої шкоди, що визначені у цивільних позовах по кримінальних справах; г) сприяння у наданні засудженому роботи у місцях позбавлення волі та у виправних центрах і при звільненні від відбування покарання (у виді заходів ресоціалізаційного характеру); д) залучення до такого процесу близьких родичів засудженого.

Крім цього, автор роботи обґрунтовує необхідність створення системи державних органів, які б займалися відшкодуванням завданої потерпілим від злочину шкоди. Одним із кроків у цьому напрямку має стати прийняття спільної Інструкції Міністерства юстиції, МВС, Міністерства оборони України та ДДУПВП з питань відшкодування завданої злочином шкоди для потерпілих від злочину – у межах чинного законодавства України, яке має відповідні елементи взаємодії та штатного реформування цих державних органів і установ виконання покарань. Для цього дисертантка пропонує доповнити ч. 1 ст. 104 КВК «Оперативно-розшукова діяльність у колоніях» реченням такого змісту, у якому визначити завдання по: «... виявленню легальних та інших джерел фінансового, матеріально-технічного та т.п. характеру засуджених, які відбувають покарання, за рахунок яких може бути здійснено відшкодування завданої злочином шкоди».

У підрозділі 2.2. *«Роль та місце потерпілого від злочину за чинним кримінально-виконавчим законодавством України»* висвітлені питання, що пов'язані з правовою природою потерпілого від злочину в різних правовідносинах. Зокрема, як встановлено у ході даного дослідження, потерпілий від злочину розглядається у нормативно-правових актах і наукових джерелах лише на стадіях досудового слідства та судового розгляду кримінальної справи. У той самий час як об'єкт кримінально-виконавчих відносин потерпілий від злочину і в науці, і в законодавстві, і в правоохоронній діяльності розроблений недостатньо. У зв'язку з цим дисертантка погоджується з тими вченими, які обґрунтовують тезу про кримінально-правову, а отже, кримінально-виконавчу природу права потерпілого на відшкодування завданої шкоди, а саме: потерпілому, як особі, від ознак, поведінки та прояву волі якої залежить ступінь кримінальної відповідальності та її форма, відведено відіграти важливу роль у розвитку кримінально-правової політики (Ю. В.Баулін, В. І. Борисов, О. Я. Дубинський, С. М. Мамічева, Б. А. Протченко, О. В. Сумачов та ін.). Виходячи з цього, автор дисертації для створення реальних механізмів захисту прав потерпілих від злочину нормами кримінально-виконавчого законодавства України запропонувала низку науково обґрунтованих заходів, а саме: пропонує ч. 3 ст. 154 КВК доповнити реченням такого змісту: «При прийнятті рішення про

умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, адміністрація органу та УВП має враховувати відношення засудженого до виконання обов'язків цивільного відповідача, що передбачені законодавством України»; а також доповнити п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.02 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» п. 3 таким змістом: «Суд зобов'язаний встановити відношення засудженого до виконання обов'язків, що витікають з його правового статусу та інших нормативно-правових актів з питань відбування покарань (зокрема, обов'язків цивільного відповідача)».

Розділ 3 «Шляхи удосконалення захисту прав потерпілого від злочину засобами кримінально-виконавчого права» складається з 2-х підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Міжнародно-правові підходи щодо захисту прав потерпілого від злочину та практика їх реалізації» проаналізовані наукові та нормативно-правові акти з означеної проблематики. Дисертантка у зв'язку з цим зробила висновок, що впроваджувати у практичну діяльність правоохоронних органів і суду можна лише ті міжнародні стандарти, що складають зміст нормативно-правових актів, які стали частиною чинного законодавства України (ст. 9 Конституції України). Більше того, впровадження міжнародних стандартів з питань захисту жертв злочинів, які носять загальний характер, має стати моральним обов'язком тієї держави, яка декларує свою демократичність, та невід'ємним змістом її кримінально-виконавчої політики на всіх стадіях її формування.

Для приведення кримінально-виконавчої політики України щодо захисту потерпілих від злочину до міжнародних стандартів автор роботи запропонувала здійснити низку заходів, а саме: а) провести ретельний моніторинг національного законодавства, у ході якого визначити, які саме зобов'язання, взяті на себе Україною у зв'язку з ратифікацією відповідних міжнародних договорів або приєднання до них, не виконані та вчинити дії щодо їх реалізації у невідкладні строки; б) ст. 5 КВК доповнити принципом пріоритетності та збереження загальнолюдських цінностей і поваги прав людини при виконанні кримінальних покарань; в) ст. 2 КВК доповнити ч. 2 такого змісту: «Рекомендації (декларації) міжнародних організацій з питань виконання покарань і поведження із засудженими реалізуються в кримінально-виконавчому законодавстві України при наявності необхідних економічних і соціальних можливостей держави».

Підрозділ 3.2. «Основні напрямки удосконалення форм і засобів захисту потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому праві України» присвячений питанням, що пов'язані з вирішенням існуючих проблем захисту

прав потерпілих від злочину у кримінально-виконавчому праві на нормативно-правовому рівні. Дисертанткою здійснений аналіз різноманітних підходів науковців і практиків до реалізації зазначених завдань, серед яких виділені такі: 1) реформування вітчизняного законодавства шляхом приведення його до кращих світових стандартів; 2) посилення судового контролю за виконанням рішень судів щодо потерпілих; 3) введення у нормативно-правові акти України елементів так званої англо-американської форми права; 4) введення національної системи надійних гарантій захисту прав і законних інтересів громадян, зокрема потерпілих, та інші. У зв'язку з цим автор роботи пропонує внести зміни у ст. 5 КВК, доповнивши її принципом інтернаціоналізму, що логічно витікає зі змісту ст.ст. 9, 55 та 58 Конституції України та з міжнародно-правової практики. Крім цього, дисертантка обґрунтовує необхідність доповнення КВК ст. 23-1 «Судовий контроль за виконанням та відбуванням кримінальних покарань та інших рішень суду»; а ст. 8 КВК – правом засудженого на примирення з потерпілим від злочину у ході виконання кримінального покарання.

Підводячи підсумки з даного питання роботи, дисертантка зробила висновок, що сьогодні реформування вітчизняного законодавства та приведення його до кращих світових стандартів стримується не лише внутрішніми обставинами (політичною нестабільністю, малоефективною діяльністю Верховної Ради України (а то й бездіяльністю)), але й зовнішніми факторами, зокрема: недосконалістю нормативно-правових актів та відсутністю дійових механізмів їх реалізації, у т.ч. в проектах: КПК, Концепції реформування кримінальної юстиції, Концепції державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні, Кодексу законів про кримінальні правопорушення, ін., що не містять ефективних засобів та елементів охорони прав і законних інтересів потерпілих від злочинів, а тому об'єктивно потребують удосконалення та реформування, виходячи з принципу рівності громадян перед законом.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації наведені теоретичні узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні правового статусу потерпілого від злочину та розробленні обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінально-виконавчих засобів і форм охорони його прав і законних інтересів у ході виконання покарань. Найбільш важливими є наступні висновки:

1. Як свідчить вивчення історичних правових джерел, ще у древні часи у нормативно-правових актах закріплювалась можливість матеріального

відшкодування завданої злочином шкоди. Зокрема, «Руська Правда», будучи жорстко орієнтованою на соціальний статус особистості, вводила диференціацію відповідальності, залежно від станового та матеріального становища винного та потерпілого. У період Української Козацької держави метою покарання визнавалась відплата та відшкодування заподіяних збитків. Після повної ліквідації української державності та включення українських земель до складу Московської імперії, Польщі, Угорщини та Румунії власна політика щодо захисту прав потерпілих не проводилась, а була результатом діяльності тих держав, у складі яких знаходились її територіальні частини. Не змінилась кримінально-правова та кримінально-виконавча політика як у період творення незалежної Української держави (1917–1922 рр.), так і в так званій радянській період (1922–1991 рр.). Прийняття нового КК України 2001 р. та КВК України 2004 р., а також внесення змін і доповнень у КПК України також не змінили суті речей: ефективних механізмів захисту прав потерпілих від злочину у чинному законодавстві не створено. Отже, дотримуючись у цілому закономірностей розвитку історичного процесу спадкоємності, яким керувався законодавець у перших джерелах права, Україна стоїть на порозі великих змін, коли права людини і громадянина, включаючи потерпілих від злочину, мають складати (але не стали такими) зміст кримінально-виконавчої діяльності держави.

2. Сучасний стан та тенденції захисту прав потерпілих від злочину свідчать про те, що діяльність держави не в повній мірі відповідає вимогам ст. 3 Конституції України, у якій зазначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Для подолання проблем, пов'язаних з охороною прав і законних інтересів зазначеного об'єкта, слід у найкоротші строки прийняти Закон України «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину». При цьому в Законі мають бути передбачені норми про повну компенсацію завданої злочином шкоди у випадку відсутності вини потерпілого (віктимної поведінки) та про те, що сума відшкодування не оподатковується. Крім цього, слід здійснити й низку видозмін у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України, про які йдеться у загальній характеристиці цієї дисертації.

3. Стереотипні підходи щодо визначення змісту кримінально-виконавчих правовідносин, місця і ролі у них потерпілих від злочину, що склались у науці та на практиці, потребують корегування та більш конкретного обґрунтування. Для цього дисертант пропонує доповнити ст. 28 КПК ч. 6 такого змісту: «Цивільний позов у порядку цієї статті особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, має право пред'явити і у ході відбування засудженим призначеного судом покарання»; ч. 2 ст. 50 КПК – реченням такого змісту: «Цивільний позивач або його представник має право вимагати виконання заявлених позовних вимог і у ході виконання кримінального покарання», а ч. 1

ст. 9 КВК – реченням наступного змісту: «Виконувати обов’язки цивільного відповідача, що встановлені для нього рішенням суду».

4. Як свідчать результати вивчення наукової літератури, латентна злочинність детермінується тими ж самими причинами, що і злочинність в цілому. З урахуванням зазначеного та в контексті змісту об’єкта цього дослідження дисертантка пропонує доповнити ст. 258 ЦК частиною 5 такого змісту: «Строки позовної давності, що вказані у цій статті, можуть бути продовжені судом у межах строків, встановлених законом для притягнення винної у вчиненні злочину особи до кримінальної відповідальності» (ст. 49 КК).

5. Не заперечуючи в цілому існуючі в науці та міжнародній практиці підходи щодо створення спеціальних, страхових і т.п. фондів по відшкодуванню завданої злочином шкоди, слід визнати, що не повною мірою використані й інші внутрішні можливості держави, а саме: посилення контролю за тим, як засуджені виконують свій обов’язок щодо жертв злочинів за рахунок власних можливостей, у т.ч. за ті кошти, суми і майно, які вони приховали від органів досудового слідства та суду, і яке може бути витребувано у ході кримінально-виконавчої діяльності шляхом використання сил і засобів ОРД, засобів виправлення і ресоціалізації, каяття засудженого та інших форм примирення засуджених з потерпілими від злочинів. Для цього автор пропонує здійснити низку заходів, про які йдеться у загальній характеристиці роботи.

6. Одним із завдань законодавства України щодо його гармонізації з міжнародно-правовими актами має стати уніфікація термінологій. У зв’язку з цим необхідно зазначити, що у міжнародних Конвенціях (рекомендаціях, тощо) визначена ціла низка цілком придатних для використання у кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві України термінів, що мають відношення до вирішення проблем, пов’язаних із захистом прав потерпілих від злочинів, зокрема це: «доходи», «власність», «засоби», «конфіскація», «суддя», «юридична особа», «жертва злочину» та ін.

7. Як показав проведений аналіз окремих положень КПК та КВК України, а також запропонованих проектів КК, КПК та інших нормативно-правових актів, існує дисбаланс прав потерпілих від злочину і засуджених, що унеможлиблює забезпечення змагальності судового процесу та рівності сторін перед законом. Для усунення цієї прогалини дисертантка пропонує здійснити низку заходів, а саме: доповнити ч. 2 ст. 8 КВК правом засудженого на надання правової допомоги з боку близьких родичів; ст. 8 КВК у цілому – правом засудженого на примирення з потерпілим від злочину в ході виконання кримінального покарання. Таке ж право надати потерпілому від злочину, внівши зміни у ч. 3 ст. 49 та ч. 3 ст. 52 КПК, а ч. 1 ст. 52 КПК доповнити правом потерпілого на представництво його інтересів будь-яким фахівцем у галузі права, вилучивши із закону словосполучення «інші особи».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ:

1. Павлік О. М. Співвідношення понять «потерпілий від злочину» та «жертва злочину» / О. М. Павлік // Юридична Україна. – 2008. – № 6. – С. 118–124.
2. Павлік О. М. Сучасні теоретичні підходи щодо визначення правового статусу потерпілого в кримінальному судочинстві / О. М. Павлік // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – №7. – С. 118–124.
3. Павлік О. М. Історичні джерела виникнення та розвитку законодавства щодо потерпілих від злочинів / О. М. Павлік // Право України. – 2008. – № 9. – С. 114–118.
4. Павлік О. М. Потерпілий в системі кримінально-виконавчих відносин / О. М. Павлік // Юридична Україна. – 2008. – №11. – С. 10–17.
5. Павлік О. М. Міжнародно-правові підходи щодо захисту прав потерпілого у кримінально-виконавчому законодавстві / О. М. Павлік // Юридична Україна. – 2008. – № 12. – С. 122–127.
6. Павлік О. М. Міжнародно-правові стандарти щодо захисту прав потерпілого у кримінально-виконавчому законодавстві України / О. М. Павлік // Право України – 2009. – №7. – С. 146-152.
7. Павлік О. М. Відшкодування державою шкоди потерпілому, завданої злочином / О. М. Павлік // Актуальні питання реформування правової системи України: збірник наукових статей за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк, 1–2 червня 2005 року. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2005 – С. 347–349.
8. Павлік О. М. Значення потерпілого з позиції кримінальної політики / О. М. Павлік // Актуальні питання реформування правової системи України: збірник наукових статей за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк, 1–2 червня 2007 року. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. – С. 305–307.
9. Павлік О. М. Історія розвитку вчення про потерпілих / О. М. Павлік // Актуальні питання реформування правової системи України: збірник наукових статей за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк, 30–31 травня 2008 року. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – С. 542–544.
10. Павлік О. М. Генезис розвитку вчення про захист прав потерпілого від злочину / О. М. Павлік // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів. Луцьк, 13–14 травня 2009 року. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2009. – С. 245–246.
11. Павлік О. М. Проблеми удосконалення чинного законодавства України по захисту прав потерпілих від злочинів / О. М. Павлік // Збірник наукових статей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк, 29–30 травня 2009 року. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 621–625.

АНОТАЦІЯ

Павлик О.М. Захист прав потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому праві. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2010.

У роботі досліджено правові, організаційні, тактичні та інші аспекти охорони прав потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому праві. На підставі аналізу статистичних даних, відповідно до яких тільки близько 40% визначених судом сум відшкодовується потерпілим від злочину, автор роботи довела необхідність удосконалення правових механізмів охорони прав та законних інтересів зазначених об'єктів у ході виконання кримінальних покарань. Крім того, висновки з цього приводу ґрунтуються на основі вивчення історичних та сучасних правових джерел з означеної проблематики. Розроблено низку науково обґрунтованих заходів, спрямованих на підвищення рівня захисту прав потерпілих від злочину, зокрема формами і засобами кримінально-виконавчого права.

Ключові слова: потерпілий від злочину, жертва злочину, кримінально-виконавча діяльність, органи та установи виконання покарань, суд, цивільний позов, контроль за виконанням судових рішень.

АННОТАЦИЯ

Павлик О.М. Защита прав потерпевшего от преступления в уголовно-исполнительном праве. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел. – Львов, 2010.

В работе исследовано правовые, организационные, тактические и другие аспекты охраны прав потерпевшего от преступления в уголовно-исполнительном праве. Основанием для исследования послужили нормы отечественного уголовно-исполнительного права, а также международного права по этой проблеме, историческая и современная практика их применения, состояние и тенденции защиты прав потерпевших от преступления в Украине в процессе исполнения уголовных наказаний, теоретические, а также практические подходы, которые связаны с решением

этих проблем. По результатам анализа статистических данных, согласно которым только около 40% определенных судом сумм возмещается потерпевшим от преступления, автор диссертации доказала необходимость усовершенствования правовых механизмов охраны прав и законных интересов указанных объектов в процессе исполнения уголовных наказаний. Кроме того, выводы по этому поводу сделаны на основании изучения исторических и современных правовых источников по указанной проблематике. Разработано ряд научно обоснованных мер, направленных на повышение уровня защиты прав потерпевших от преступления, в частности, формами и средствами уголовно-исполнительного права.

Также в ходе исследования были усовершенствованы научные подходы к правовой природе потерпевшего от преступления, а именно, предлагается его рассматривать не только в уголовно-правовом и гражданско-правовом аспектах, но также в уголовно-исполнительной сфере правовых отношений, которые составляют один из элементов содержания уголовно-исполнительной деятельности государства. Был предложен новый подход к учёту раскрытых преступлений. Обосновано изменения последовательности отчислений из заработной платы осуждённых, применения к ним разных видов освобождения от дальнейшего несения наказания с учётом их отношения к исполнению обязанностей по возмещению нанесённого потерпевшим ущерба.

Автором исследования разработана периодизация политики по охране прав потерпевших от преступления и возмещения им причинённого ущерба со времён Киевской Руси до настоящего времени. Предложено авторское содержание понятия «исполнение наказания», под которым она понимает «деятельность органов и учреждений по исполнению наказаний и их уполномоченных должностных лиц, направленная на достижение предусмотренной законом цели наказания и создания условий по возмещению ущерба от преступления или полному его возмещению».

На основании добытых в ходе исследования результатов диссертантка пришла к выводу, что: а) деятельность государства по защите прав потерпевших от преступлений не в полной мере соответствует требованиям ст. 3 Конституции Украины, в которой закреплено положение о том, что права и свободы личности и гражданина, их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства; б) существующие правовые механизмы, закреплённые в Уголовно-исполнительном кодексе Украины, не могут обеспечить эффективную защиту прав потерпевших от преступления во время исполнения уголовных наказаний; в) отечественная правовая база и практика её реализации не отражает лучшие мировые стандарты по вопросам защиты прав потерпевших от преступлений, а

поэтому объективно требует изменений. В связи с этим диссертантка разработала ряд обоснованных предложений по совершенствованию уголовно-исполнительного законодательства в части возмещения ущерба потерпевшим от преступлений в ходе исполнения уголовных наказаний.

Ключевые слова: потерпевший от преступления, жертва преступления, уголовно-исполнительная деятельность, органы и учреждения исполнения наказаний, суд, гражданский иск, контроль за исполнением судебных решений.

ANNOTATION

Pavlik O.M. The defence of victim's right in a Criminal Executive Law. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of Candidate of Law in speciality 12.00.08 – Criminal law and Criminology; Criminal Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2010.

The thesis is devoted to the legal organizational, tactical and aspects of protection of victim's right in criminal executive law. On the ground of analysis of statistical information according to which only 40 percent of a certain sum is compensated for a damage to victim's damage by court before passing a sentence. The author has proved the necessity of improvement of legal mechanism of protection of right of legal interests of the objects in the course of carrying out of criminal punishment. The conclusion of these models are based on the historic and modern legal sources of the problem. Scientific measures that are directed on the improvement of the level of the defence of victims of crimes by means of forms of criminal executive law are developed.

Key words: victim of crime, criminal executive activity, bodies and institution of the execution of punishment court, civil action, control of judicial decision.

Підписано до друку 27.08.2010 р.
Формат 60x90/16. Папір офс. Зам. № 18-10.
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.
Львівський державний університет внутрішніх справ
79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.